

Johan Frederik Classen - en dansk pioner

Classen var en dansk industripioner, hvis virke kan spores helt frem til nutiden. Han skabte store imponerende virksomheder bl.a. baseret på fremstilling af krudt, kugler og kanoner

Af Per Eichner, Dansk Selskab for Historisk Kemi

Arresødal, hvor Classen levede og til sidst døde, var en af hovedgårdene under Frederiksværk Gods. Arresødal blev i 1855 ombygget til italiensk renæssancestil, men blev i 1908 revet ned og nyopført i den oprindelige nyklassicistiske stil. Arresødal har været brugt som rekreationshjem, beslaglagt og mishandlet af tyskerne under anden verdenskrig og brugt af frihedskæmperne som fængsel og interneringslejr. Efter retsopgøret blev Arresødal igen anvendt som rekreationshjem indtil 1985, men solgtes i 1986 af Fideikommiset til Kommunedata I/S som kursusjendom.

J. F. Classen blev født 11/2-1724 i Kristiania (det nuværende Oslo), hvor han i sin barndom levede under beskedne kår, idet faderen var organist. Det var forældrenes store ønske, at Classen skulle blive præst. Efter latinskolen rejser han i 1741 til København, hvor han immatrikuleres ved universitetet. Han gennemfører sit teologistudium, men han kommer aldrig til at virke inden for det teologiske område.

Handel med krudt, kugler og kanoner

Allerede under studiet havde Classen truffet Andreas Bjørn, der var en af hovedstadens indflydelsesrige forretningsfolk. Gennem ham fik han stor interesse for handel og forretning, ligesom Bjørn skaffede ham kontakter i det højere borgerskab - noget der normalt var særdeles vanskeligt. Bjørn skaffede også Classen en stilling i det såkaldte kommercekollegie, der under enevældens styreform tog sig af alle former for handel.

Hjørnesteinen i Andreas Bjørns egen forretning var krudt, kugler og kanoner. Det var en god forretning, for den danske stat havde forpligtet sig til årligt at levere en fast mængde halvfabrikater til kanoner til Algeriet, der dengang nærmest havde sørøveri som hovederhverv. Danmark betalte på denne måde for »beskyttelse« af egne skibe. Det var særdeles lukrativt at deltage i den type handel, især hvis man var tilknyttet kommercekollegiet og kunne øve indflydelse på fordelingen af leveringerne. Via

Bjørn begyndte Classen selv at handle med krudt, og gennem norske forbindelser blev han kommissær i Moss Jernstøberi, hvor man omkring 1752 begyndte at støbe kanoner. Classen har utvivlsomt set de gode forretningsmuligheder i både at være leverandør af krudt og kanoner.

Det Classenske handelshus

I 1750 dør Bjørn pludseligt, og Classen tilbyder enken at overtage Bjørns forretning - herunder også leverancerne til Alger. Det sker og bliver således starten på det Classenske handelshus.

Classen var dengang kun 26 år gammel og søgte råd hos en af tidens store handelsmænd G.J. Fabritius, med hvem han udviklede et varmt venskab. I 1756 deltager både Fabritius og Classen i en rejse til Norge sammen med kong Frederik den Femte. Herunder har kongen formodentlig fortalt om et alvorligt uheld under en kanonprøveskydning, hvor kongens franske kanonstøber fra kanonstøberiet ved Arresøs afløb til Isefjorden skulle demonstrere resultatet af sit arbejde. Afprøvningen var nær endt i en katastrofe, og kongen fyrede sin franske kanonstøber.

Efter rejsen tilskøder kongen vandmøllerne vest for Arresø til Fabritius og Classen uden beregning. Classen skulle stå for den daglige ledelse af kanonproduktionen, og han var snart parat med sin metalblanding. Både den første og de efterfølgende prøveskydninger gik godt, og selv om uheld naturligvis ikke helt kunne undgås, var hans resultater tilfredsstillende. Classen blev udnævnt til generalkrigs- og ammunitionskommissær med

J.F. Classens gravmonument er opført i 1796 i et dertil bygget gravkapel, hvis indre er udformet som en klippegrotte, der kun oplyses af en lys- eller solstribbe, som trænger ind igennem en rund glug i hvelvingens vestside.

Johannes Wiedewelt, der udførte monumentet efter P.H. Classens »fuskertegning«, skriver i sine papirer, at han 28. nov. 1796 leverede begravesmonumentet over Classen til opsætning i Vinderød Kirke i et kapel. Monument og kapel blev bekostet af J.F. Classens broder, konferensråd P.H. Classen.

Kilde: Danmarks Kirker II, Frederiksborg Amt, 3. Bind, Vinderød Kirke, side 1601.

ansvar for hærens finans- og forplejningsvæsen. Classen var flyttet fra København til »Bakkehuset«, der lå tæt ved de to vandmøller, som var tilskødet ham og Fabritius af kongen. Dette område døbte Classen nu Fridrics Værk efter Frederik den Femte - vi kalder det i dag for Frederiksværk.

Fadder til dansk industri Classen udbyggede den gamle kanal med en ny, og langs disse kanaler var der på et tidspunkt 20 vandmøller, der ikke alene leverede energi til produktionen af krudt, kugler og kanoner, men som også leverede energi til mange andre industrier såsom rebslageri, lysestøberi, bødkerværksted, snedkeri m.m. Så Classen opbyggede ikke kun en effektiv fabrik, men han kom også til at stå fadder til dansk industri.

Arbejdet på krudtværket var bestemt ikke ufarligt for arbejderne, selv om der efter datidens forhold blev gjort meget for sikkerheden. F.eks. var der ophængt en stor jernkugle med jordforbindelse for at fjerne statisk elektricitet, ligesom arbejderne skulle gå med sivsko for ikke at slæbe sand ind på krudtstøvet. For at forhindre at murbrokker og andre genstande skulle skade omgivelserne, når en krudtmølle sprang i luften, blev der plantet træer omkring krudtmøllerne. Blev en arbejder dræbt ved en eksplosion udbetalte Classen 2 rigsdaler til enken for tab af forsørger.

Det viste sig hurtigt, at Frederiksværk var en god forretning, men alligevel ønskede Fabritius at overdrage sin halvpart til Classen, og et andragende herom blev sendt til kongen.

»Med flere hatte på«

Kongen har sikkert fortrudt, at han forærede vandmøllerne ved Arresø som gave, da han så, hvilket guldæg gaven udviklede sig til. Kongen var som bekendt enevældig, og han benyttede sig af situationen til i 1761 at tage Frederiksværk tilbage mod en betaling af 130.000 rigsdaler. Kongen var dog fornuftig nok til samtidig at ansætte Classen som ansvarlig for den fortsatte drift af Frederiksværk, for han var helt på det rene mht. Classens kvalifikationer. De følgende år udbyggede Classen Frederiksværk.

Frederik den Femte dør i 1766 og afløses af sønnen Kristian den Syvende. Han var oprindelig en velbegavet ung mand, men blev tidligt ramt af skizofreni som helt ændrede hans karakter.

Saint-Germain, der var leder af Generalkrigsskollegiet og en god ven af Classen, fik strikket en særdeles gunstig aftale sammen. Den underskrev kongen i 1767 - formodentlig uden at vide hvad det drejede sig om. Aftalen var særdeles gunstig for Classen, for den betød, at han fik tilskødet Kronborg Geværfabrik, der var den eneste reelle konkurrent til Frederiksværk, ligesom det blev bestemt, at staten årligt skulle forpligtige sig til at aftage for 120.000 rigsdaler våben og ammunition fra de

Vinderød kirke, hvor Classen blev bisat 1792. Fideikommiset købte kirken i 1794 og ejede den indtil 1929, hvor den overgik til selveje. Kirken blev i øvrigt ombygget 1883-1884 fra romantisk inspireret stil til gotisk stil. Ombygningen var også nødvendig, da kirken var aldeles upraktisk indrettet mhp. kirkelige formål og handlinger - eneste krav fra Fideikommiset var, at Classens gravkammer ikke måtte ændres.

Classenske fabrikker. Der gik rygter om, at Classen havde bestykket Saint-Germain, men det er aldrig blevet bevist. Mange mente også, at aftalen vedrørende Kronborg Geværfabrik var lige lovlig smart, og der blev nedsat en undersøgelseskommission med overkammerherre Ditlev Reventlow i spidsen til at undersøge handelen. Kommissionen kom i 1768 til det resultat, at aftalen ensidigt var indrettet til Classens fordel, og Saint-Germains aftale med Classen ophævedes. Saint-Germain blev syndebuk i den komplicerede sag, selv om Classen formodentlig var hovedarkitekten. Saint-Germain blev afskediget og døde senere i fattigdom i Hamburg.

Ingen i statsmagten ønskede, at det skulle komme til et opgør med Classen, så sagen endte med, at Classen fik tilbudt Frederiksværk med tilhørende gods for 100.000 rigsdaler, mens Geværfabrikken skulle overtages af Carl Schimmelmann mod at denne betalte 100.000 rigsdaler til Classen, så Classen havde atter gjort en god forretning. Han blev endvidere udnævnt til generalmajor, ligesom han senere blev Ridder af Dannebrog og fik titlen excellence.

Classen slap således ud af en pinagtig sag med æren i behold, og de følgende år udbyggede han sit industriimperium, bl.a. med investeringer i det norske Froland Jernværk, og han fik egne skibe, der kunne anløbe den skibsbro, han også havde bygget i Frederiksværk.

Det Classenske Fideikommis

Hvordan var Classen som »menneske«? Han syntes at have været trofast og gavmild over for sine venner, men også temmelig hård over for sine fæstebønder og arbejdere, selv om der også skete forbedringer for disse. Han nød formodentlig sit ungarkelev. En dag så han en smuk pige i marken, som var datter af en af hans fæstebønder. Han bad bonden sende sin datter op til ham på godset, og hun kom, som herren havde befalet. Forbindelsen førte til, at hun blev gravid og fødte Classen en søn, som han dog aldrig vedstod faderskabet til. Classen blev i en alder af 58 år gift med Anna Elisabeth Iselin - enke efter en af Classens venner og forretningsforbindelser. Brylluppet fandt sted i 1783 i Garnisons Kirke i København. Det var et meget kærligt ægteskab, og Classen var forelsket til op over begge ører. Lykken varede imidlertid kun kort, for hans hustru blev syg og døde kun 2½ år efter brylluppet. Classen boede nu på Arresødal og her døde Danmarks første industrimand den 24. marts 1792. Han blev begravet i Vinderød Kirke, hvorfra der er en smuk udsigt over Arresø.

Ifølge Johan Frederik Classens testamente overgik hans ejendom og formue til et fideikommis - dog med undtagelse af Frederiksværk, der blev overtaget af Carl af Hessen mod at betale en årlig afgift til fideikommiset. Disse indtægter skulle bruges til at danne mennesker til statens bedste, til at understøtte arbejdsomhed og til at lindre fattigdom og elendighed. Det Classenske Fideikommis eksisterer den dag i dag og hører til landets mest velhavende fonde, der støtter mange gode formål, helt i Classens ånd. For den der vil vide mere om Classen og hans tid anbefales Allan Vendeldorfs bog: Classens værk udgivet på Hernovs Forlag, 2000 med støtte fra Det Classenske Fideikommis.

Artiklen er inspireret af et besøg med »Dansk Selskab for Historisk Kemi« på det gamle krudtværk i Frederiksværk og i Vinderød Kirke.

E-mail-adresse:
Per Eichner: pe-con@post.tele.dk

